

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM
MEZŐGAZDASÁG- ÉS ÉLELMISZERTUDOMÁNYI KAR
MOSONMAGYARÓVÁR**

AGRÁRGAZDASÁGTANI ÉS MARKETING TANSZÉK

Programvezető:

DR. SCHMIDT JÁNOS
egyetemi tanár
az MTA levelező tagja

Témavezető:

DR. TENK ANTAL
egyetemi tanár
a mezőgazdasági tudomány
kandidátusa

**MINŐSÉGI MARHAHÚSTERMELÉS SZERVEZÉSÉNEK
EURÓPAI UNIÓS GYAKORLATA ÉS MAGYARORSZÁGI
LEHETŐSÉGEI**

Készítette:

GODA MÁTYÁS

MOSONMAGYARÓVÁR

2003

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉSEK

Az elmúlt évtizedben jelentős változások történtek a magyar gazdaságban, amelyek különösen a mezőgazdaságot érintették hátrányosan. Alapvetően változtak a társadalmi és a közgazdasági környezet elemei, melynek következtében főként a '90-es évtized első éveiben jelentős visszaesés volt megfigyelhető az agrárgazdaság egészében, de különösen az állattenyésztési ágazatok vonatkozásában. Mindez annak ellenére következett be, hogy a magyar agrártermelés kedvező ökológiai potenciállal-, Európában és Európán kívül is elismert termelési eredményekkel és termékekkel rendelkezik.

Az 1989-től zajló rendszerváltás során jelentős mértékben csökkent a szarvasmarhalétszám és vele együtt a minőségi terméket produkáló húsmarha-állomány. A csökkenés döntő mértékben a korábban meghatározó nagyüzemi állományokban következett be, főként a húsmarha-ágazat jövedelmi pozíciójának romlása miatt. A gazdaságok gyakran csak a tehénállományuk értékesítésével tudták további működésüket biztosítani.

Magyarország ökológiai adottságai kedvezőek a mezőgazdasági termeléshez. Korábban évszázadokon keresztül a növénytermesztés és az állattenyésztés egymást kiegészítő, egymásra épülő tevékenységek voltak. Az ország földellátottsága, a feltétlen takarmánytermő (gyep) területek aránya, valamint a rendelkezésre álló egyéb mezőgazdasági-, és ipari melléktermékek a jelenleginél jóval több állat tartását tennék lehetővé. A meglévő adottságok ki nem használása nem csak pazarlás, hanem gazdasági hiba is.

Napjaink gazdaságfejlesztésének főbb stratégiai elemei a minőség, a versenyképesség, a fenntarthatóság, valamint az ezekhez szükséges

foglalkoztatás biztosítása. Az ágazati fejlesztések megfogalmazásánál ezen célok figyelembevétele elengedhetetlen. Így van ez a húsmarha-ágazat esetében is, ahol a természeti, és részben a gazdasági feltételek adottak egy mainál jóval nagyobb volumenű és egyben jövedelmezőbb tevékenység folytatásához. Ebben nem jelenthet különösebb korlátot az sem, hogy a hazai marhahús-fogyasztás jelenleg meglehetősen alacsony, ugyanis a külpiazi igények a jó minőségű (egyben versenyképes áron felkínált) termékek iránt várhatóan tovább nőnek. Az életszínvonal emelkedésével párhuzamosan a hazai marhahús-fogyasztás növekedése is reális elvárás.

Egy ágazat fejlesztési stratégiájának kidolgozása során mindig konkrét helyzetelemzésből kell kiindulni, amihez meg kell vizsgálni a nemzetközi és hazai gazdasági környezetet és ki kell jelölni az elérendő célokat. E célok között a minőségnek kiemelt szerepet kell kapnia, ezért a dolgozat készítése során a hazai marhahústermelés minőségi aspektusaira került a fő hangsúly. A marhahústermelés hazai, és régióbeli perspektívájának az új évezred kihívásainak megfelelő, a minőségre és versenyképességre koncentrááló vizsgálatok elvégzésénél deduktív megközelítés látszott célszerűnek.

A vizsgálatok színterül szolgáló Nyugat-Dunántúli Régióban a húsmarhatartás stratégiájának megfogalmazásához szükséges volt a minőségi termék-előállítás törvényi alapjául szolgáló hazai és külföldi szabályozók megismerése. Ennek ismeretében az ágazatot bele lehet helyezni abba a nemzetgazdasági és világgazdasági környezetbe, amelyek a marhahús-termékpálya különböző szakaszain meghatározó jelentőséggel bírnak.

Általános iránytűül az Európai Unióban érvényes szabályozás szolgálhat, mivel várható Unió tagságunk következtében döntően ez fogja a hazai

marhahústermelés keretét megadni és lehetséges mozgásterünket behatárolni.

Elsődleges szempont és a gazdálkodók jövedelemszabályozásában meghatározó szereppel az Unióban a termékkör piacsabályozása bír, amely a termék (1) árszabályozását, (2) közvetlen jövedelemszabályozását, (3) az intervenciós felvásárlásokat, valamint (4) a magántároláshoz nyújtott támogatásokat foglalja. Emellett kitér a harmadik országokkal folytatott kereskedelem szabályozására, amely – a hazai termelés exportorientációja miatt – számunkra meghatározó jelentőségű lehet. A szabályozás eddigi, és az AGENDA 2000-ben vázolt – jövőre vonatkozó – elképzelések a termékkör kezelésének csupán csak a vázát szolgáltatják. A terméklánc-szemléletű megközelítés ennél jóval inkább kitér az alkalmazandó és alkalmazható eszközök tárát, és új perspektívákat nyithat számunkra a marhahús termelésben és értékesítésében egyaránt. Ismeretes, hogy a mezőgazdaság az Európai Unió számos országában stratégiai jelentőséggel bír. Annak kezelésében, a liberalizált piacgazdasági viszonyok alkalmazásában azonban már jelentős eltérések vannak. Nyugat-Európában, és az EU-ban a mezőgazdaság mindig is többet jelentett pusztán termék-előállításnál. A mezőgazdaságot és vidékfejlesztést kérdését komplex módon értelmezték és ennek megfelelően is kezelték. Ebből, illetve az alkalmazott szabályozók "európai mezőgazdasági modellre" szabott sajátosságaiból következően a különböző termékek vonatkozásában a "minőség" kategóriája is más megvilágításba kerül, tartalma speciális elemekkel gazdagodik.

Az elmondottakból kiindulva a vizsgálatok célja az Európai Unióban alkalmazott minőségi marhahús-termelés gyakorlatának elemzése, és

annak hazai adaptációs lehetőségeinek feltárása. A kutatások ezen első fázisában az alábbi kérdések tisztázása volt a cél:

- melyek azok a tényezők, amelyek a minőségi marhahús fogalmának megalkotásánál szerepet játszanak;
- milyen koordináló tényezők hatnak a marhahús termékpálya szervezésénél;
- hogyan alakul a szervezett terméklánc résztvevőinek státusza, különös tekintettel a minőségügyi rendszerekre;
- a régióknak milyen lehetőségeik vannak (lesznek) önálló arculatuk megőrzésére az Európai Unióban működő egységes belső piacon (termék-előállítás, forgalmazás, stb.);
- melyek azok a jogi keretek, minőségi kategóriák, melyekhez az Unió valamennyi tagországának (régiójának, termelőjének) igazodnia kell;
- hogyan alakul(hat) a jövőben a minőségi marhahús fogyasztó centrikus definíciója és ennek milyen kihatásai vannak/lesznek a hazai húsmarha-ágazatra.

A vizsgálatok második fázisában a húsmarha-ágazat helyzetének vizsgálatára került sor, a már működő: egyedazonosítás, nyilvántartás, címkézés, minőségügyi rendszerek, védjegyek alkalmazásának lehetőségei, illetve ökológikus termelés vonatkozásában. A termékpálya működési feltételeinek részletes elemzését tette lehetővé a feldolgozóipar oldaláról elvégzett kérdőíves felmérés elemzése. Ennek során részletesen kifejtésre kerültek a beszállítói kapcsolatokra, üzemi kapacításra, termékszerkezetre, az értékesítési csatornákra vonatkozó vizsgálatok eredményei a vertikum minőség-orientált fejlesztési lehetőségeinek megalapozása érdekében. A tisztázásra váró kérdések közül az alábbiak kiemelése látszik a téma szempontjából a legfontosabbnak:

- milyen szabályozás működik a mai hazai marhahús termékpályán és az hogyan viszonyul az EU-ban hatályos szabályozáshoz;
- hogyan alakult a hazai marhahús-termelés és –fogyasztás, milyen a termelés potenciális helyzete;
- hogyan működik jelenleg a hazai és vele együtt a regionális marhahús-termékpálya,
- hogyan alakulnak az egyes termékpálya szintek közti kapcsolatok a termékfeldolgozás oldaláról vizsgálva, eltérő gazdasági méretek esetében;
- a jelenlegi viszonyok (feltételek) mennyiben felelnek meg a minőségi termék előállításnak (technológiai, technikai, informatikai feltételek);
- hol tart a minőségügyi rendszerek hazai alkalmazása és mekkora azok hatékonysága az ágazatban;
- milyen mértékben alakult ki Magyarországon a marhahús-termékpálya egységes (koordinált) rendszere;
- ki és milyen módon szervezi, illetve a jövőben szervezheti meg a termékpályát;
- az Európai Unió szabályozásával konform ágazati szabályozási termékpálya modell kidolgozása.

A kutatások első két fázisában végzett vizsgálatok és elemzések alapján kapott eredmények lehetőséget adnak a húsmarha-ágazat „jövőképének” felvázolására, és ennek figyelembe vételével a fejlesztési célok (irányok) kijelölésére. Olyan célokról és eszközökről van szó, amelyek fokozatosan megteremthetik az ágazat fenntartható fejlődésének feltételrendszerét, aminek három alappillére a minőség, a versenyképesség és a jövedelmezőség.

A húsmarha-ágazat aktuális helyzetéből kiindulva a kutatások harmadik fázisának célrendszere az elvégzett vizsgálatok regionális szintre történő emelésére irányult. E szerint a feltárt tényezők rendszerezésével SWOT (Erősségek, Gyengeségek, Lehetőségek, Veszélyek) analízis formájában indokolt az egyes tényezők számbavétele a következők alapján:

- a Nyugat-Dunántúli Régió húsmarha-ágazatának lehetséges jövőképe (termelési irány, - volumen, üzemi forma, stb.);
- a minőség, a versenyképesség és a jövedelmezőség befolyása a Nyugat-Dunántúli Régió húsmarha ágazatának fejlesztési lehetőségére és fenntartható fejlődésére.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A témával kapcsolatos kutatómunka a Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, Agrárgazdaságtani és Marketing Tanszékén folyt.

A kutatás bázisát hazai és külföldi - elsősorban Európai Unió tagországokban (Egyesült Királyság – Brooksby Collage, Franciaország – La Roche Sur-Yon, Olaszország- Azienda Sperimentale Vittorio Tadini, Németország- Universitat Hohenheim, Ausztria- Boku) bonyolított- tanulmányutak, nemzetközi kiállítások (Royal Show, SIAL) konferenciák során szerzett információk, dokumentációk, rendszer-leírások, stratégiai tervek, adatok képezték.

A szabályozórendszer vizsgálata az irodalomból ismert rendszer-modell alapján történt, amely a Közös Agrárpolitikát (CAP) egy kibernetikai rendszerként azonosítja. A CAP termékspecifikus szabályozása a marhahús termékpályára vonatkozóan ebben a megközelítésben jól vizsgálható. A marhahús termékkör Közös Piaci Szervezetének elemzésekor főként a dokumentációs rendszerre, illetve az ehhez kapcsolódó – nem tisztán piacsabályozással összefüggésben alkalmazható – eszközök vizsgálatára, így az eredetbiztosítás, márkázás különféle aspektusaira került sor.

A vizsgálatokhoz felhasznált adatok elsősorban az Európai Bizottság, és a FAO statisztikai adatbázisai mellett a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Győr-Moson-Sopron Megyei FM hivatal, a Győr-Moson-Sopron Megyei Statisztikai Hivatal adatbázisaiból származó elsődleges adatok, részben már publikált irodalmi források,

információk, amelyek új szempontok szerinti csoportosítása, feldolgozása képezte a szekunder kutatás alapját.

Az irodalmi források feldolgozása mellett a disszertáció lényeges részét képezik a hazai és Európai Unió – a hazai jogrendbe már beépült, illetve még nem honosított – jogszabályok bemutatása.

A kutatás célkitűzéseinek megvalósítása érdekében folyó adatgyűjtés részben közvetlenül a termékpálya résztvevőitől, így főként a Nyugat-Dunántúli Régióban található marhahústermeléssel foglalkozó gazdaságoktól, feldolgozással és forgalmazással foglalkozó húsipari vállalkozásoktól származnak. A saját vizsgálatok meghatározó részét a hazai feldolgozóipar állapotát és lehetőségeit, a kitűzött célok figyelembevételével vizsgáló kérdőíves felmérés képezte. Ennek keretében 10 húsüzem által visszaküldött kérdőívek kiértékelésére került sor Microsoft Excel táblázatkezelő program segítségével, regionális szinten (Nyugat-Dunántúli Régió-, illetve egyéb), valamint méret-kategóriák szerint (nagy-közepes, illetve kisüzemek). Ez utóbbi csoportosítás alapját az egyes üzemek saját tőkére, árbevételére, illetve foglalkoztatottak számára vonatkozó adatok határozták meg.

Az adatgyűjtéssel párhuzamosan személyes interjúk folytak kutatóintézetekben (Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Agrármarketing Centrum), és más kutatóhelyeken. Ezenkívül további vállalatok, vállalkozások (pl.: minőségbiztosítási rendszerek bevezetésével, tanúsításával, integrált vállalatirányítási rendszerek forgalmazásával foglalkozó cégek) képviselőinek, hivataloknak (Pl.: Állategészségügyi Állomás), szakmai szervezeteknek (Pl.: Vágóállat és Hús Terméktanács) a folyamatos megkérdezésére is sor került.

Emellett a kutatásokhoz jó alapul szolgált a Győr-Moson-Sopron megyei és a Nyugat-Dunántúli Régió regionális mezőgazdasági és

vidékfejlesztési programok összeállításában történő személyes közreműködés.

A disszertáció szerkesztését a fentiek alapján az Európai Unióban működő szabályozórendszeri elemek szintetizáló, feltáró jellegű bemutatása, feldolgozása, majd ezt követően a hazai viszonyokkal való összevetése, az egyes részterületek adaptációs lehetőségeinek vizsgálata képezi.

3. EREDMÉNYEK

Amennyiben egy ágazat fejlesztését szinte az alapoktól kell kezdeni, célszerű azt egy komplex rendszerben, a jelen viszonyok közti legfejlettebb példákat követve megalapozni. Esetünkben ez integrált megközelítést, terméklánc-szemlélet alkalmazását jelenti. Az Európai példa Magyarország vonatkozásában két szempontból is ajánlható:

- egyrészt hamarosan tagjai leszünk az Európai Uniónak, tehát az ottani szabályzók átvétele kötelező lesz;
- másrészt az Agenda 2000 programcsomag az ágazat támogatásának leépítéseit nem-, hanem csak inkább annak átstrukturálását irányozza elő, tehát az ágazat szereplői hosszabb távon is alapozhatnak e tevékenységre.

Ugyanakkor tisztában kell lenni azzal is, hogy egy jelentős mértékben bürokratizált, gyakran túlbürokratizált szabályozó rendszerről van szó, amelynek elemei a hazai termékpálya résztvevői számára különféle kockázatokat is magukban rejtnek. A szabályzók adaptív átvétele és hatékony alkalmazása a termékpálya valamennyi szintjén megfelelő felkészültségű embereket, a háttérben megfelelően működő intézmény-rendszert feltételez. Az egyes elemek alkalmazásával egyrészt csökkenhet versenyképességünk, az emelkedő költségek, illetve az azt érvényesítő árak következtében, másrészt alkalmazásuk elmulasztásával piaci jelenlétünket kockáztathatjuk.

A legutóbbi történések is bizalomra adhatnak okot, mely szerint a hazai tudományos, szakmai körök és a politikai döntéshozók között egyértelmű konszenzus született a húsmarha-ágazat fejlesztésének szükség-szerűségéről. A megvalósítás módjáról és lehetőségeiről már inkább megoszlanak a vélemények. Az idő azonban sürget, ugyanis a nemzeti

agrárpolitika időbeni cselekvési lehetősége időben véges és egy idő után erősen korlátozott. A fejlesztést megalapozó – különösen a kapacitásbővítő – beruházások kivitelezése az Európai Unió csatlakozásunk időpontjához kötött. Az elképzelések megvalósítását nehezíti, hogy a szarvasmarha-tenyésztés jelentős mértékű eszközleköltést igényel, ezért egyrészt forrásigényes, amely miatt a mai viszonyok között különösen a vágómarha-, és marhahústermelés során csak az olcsó, költségtakarékos megoldások jöhetnek szóba. Másrészt a faj biológiai sajátosságaiból fakadó nagy generációs intervallum miatt az állattenyésztők számára ugyancsak szűk időkeret áll rendelkezésre.

Dolgozat első részében a minőség meghatározásának a vizsgált termékkörre vonatkozó néhány alapvető megközelítése került bemutatásra, amely a későbbiekben a minőségi ismérvek bővítésére irányuló vizsgálatok alapját, a vonatkozó trendek irányát volt hivatott vázolni. Az ott összefoglalt megközelítésekből kiderül, hogy a legutóbbi években különös hangsúlyt kaptak a fogyasztóvédelem, a termékbiztonság és a minőség tanúsításának aspektusai. A kutatásokra ösztönzőleg hatott, hogy ezen tényezők közti kapcsolatok feltárásáról, ágazatspecifikus feldolgozásáról, illetve mindezek hazai vonatkozásairól nem készült ilyen jellegű összefoglaló munka.

Figyelemmel közelgő Európai Unió tagságunkra, illetve a disszertáció terjedelmi korlátaira, a termékelőállítás minőségi aspektusainak számbavétele az Európai Unió néhány tagországa és Magyarország vonatkozásában történt. A termékpálya egyes elemei közti kapcsolatok feltárása, illetve az előzőekben vázolt kibernetikai rendszer egyes elemei közti összefüggések elemzése azt mutatta, hogy a Közösségen belül a minőségi termelésre való törekvés egyrészt közvetlenül az eszközrendszer keretébe foglalt intézkedéseken keresztül (pl.: anyatehén

prémium, intervencióra kerülő mennyiségek adott minőségi kategóriákhoz kötése, stb.), másrészt közvetetten, a disszertációban részletesen tárgyalt információs és dokumentációs rendszer révén valósul meg.

Magyarország Európai Unió tagsága meg fogja követelni a Közösségben működő szabályozás eszköz-, és intézményrendszerének átvételét, ugyanakkor a marhahús-ágazat gazdasági környezetének vizsgálatából az is kiderült, hogy a rendszer az egyes helyi adottságok vonatkozásában jelentős tartalékokat is magában rejt. A marhahús kapcsán a termékbiztonság és termékminőség összekapcsolódik és integrált rendszerben jelentkezik a vidékfejlesztés, környezetvédelem és foglalkoztatás kérdéseivel. Az Európai Unió új megközelítésű minőségpolitikája nagy hangsúlyt helyez a helyi adottságokra a hagyományos, különleges tulajdonságú termékek piaci felértékelésére.

A vizsgálatokból az is egyértelművé vált, hogy egymással párhuzamosan zajló, sőt gyakran egymással ellentétesen ható folyamatoknak lehetünk tanúi. Amíg az egyik oldalról a szabályok közelítésének, harmonizációjának, a világkereskedelem liberalizációjának – a globalizációnak lehetünk tanúi, addig a másik oldalon a lokális keretek kialakítása, a nemzeti, regionális értékek hangsúlyozása nyer teret. Az Európai Unió vonatkozásában ez annyit jelent, hogy a korábbi téves felfogásokkal szemben egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a Közösséget nem lehet egyfajta „olvasztótégelyként” felfogni, a tagállamok nemzeti szuverenitásuk bizonyos korlátozása mellett folyamatosan egyéni sajátosságaik hangsúlyozása mellett szállnak síkra, amelyet a marhahús esetében például a fogyasztói bizalom helyreállítására is felhasználnak. Sőt, általa az egyes szövetségek a termékkör piaci részarányának növelését is várják. E célok elérését

különböző EU-s jogszabályok is elősegítik, amelyek megvalósítása azonban már legtöbbször tagállami illetve regionális szinten zajlik. A marhahús ugyanis ebben az esetben speciális termék, miszerint a húsfogyasztás általános visszaesése mellett egyidejűleg több tényező is a piaci lehetőségeit korlátozta és korlátozza még napjainkban is.

Ennek kapcsán kiemelten kellett kezelni a BSE okozta piaci krízis megoldására hozott intézkedések körét, az ebből fakadó teendőket és lehetőségeket. Az élelmiszerbotrányoknak köszönhetően ismét középpontba került a fogyasztók bizalmának helyreállítása a különböző élelmiszerekkel, és különösen a marhahússal szemben. Megtörtént az élelmiszerszabályozás alapelveinek – pl.: az "Euro-recept" elvnek – felülvizsgálata. A Közösségen belül külön forrásokat különítettek el a minőségi termékellátás támogatására, az ehhez szükséges kiadások részleges fedezésére. Ide tartozik az egyedazonosítási-, és nyilvántartási rendszer és a kapcsolódó marhahúscímkézés feltételeinek kialakítására szánt összegek, illetve a minőség újfajta megközelítéséből adódó lehetőségek, így a hagyományos termékek, a kiváló minőségű és eredetvédett termékek jogszabályi vonatkozásai, illetve az organikus gazdálkodás támogatása is.

Mivel a BSE kór a Brit szigeteken érezte leginkább hatását, a szarvasmarhák nyomonkövetési rendszere is az EU egyik legtöbb szigorítást alkalmazó tagállamának, az Egyesült Királyságnak a példáján került bemutatásra. Külön és részletesen is kifejtésre került a kötelezően alkalmazandó marhahús címkézési, vagy másképpen eredetbiztosítási rendszer. Az ezt alkotó elemek kötelező érvényű sémában való megjelenése és alkalmazása az értékesítés helyén merül fel, így akik ezt végzik, azoknak egy adott séma szerinti saját rendszert kell felállítaniuk. Nekik, illetve beszállítóiknak különböző intézkedéseket kell megtenniük

annak érdekében, hogy az általuk értékesített marhahús termékekről megfelelő információt szolgáltatassanak. A minisztériumi jóváhagyást igénylő információk köre olyan adatokból kerül ki, amelyek az eladás helyén nem, vagy csak korlátozottan ellenőrizhetők. Nem kell jóváhagyás viszont többek között az EU-ban egyre kiterjedtebben használt védjegyekre, úgymint a védett eredet-megjelöléssel és a védett földrajzi jelzéssel ellátott termékekre. A séma továbbá azok számára is könnyebbséget jelent, akik már meglévő nemzeti minőségbiztosítási programjukba integráltan állítják elő termékeiket, ahol a termékelőállítás valamennyi szakasza tanúsított folyamatot ölel fel a termeléstől a fogyasztóig, vagyis az "istállótól az asztalig" (from stable to table). Ezáltal is ki lehet szűrni a párhuzamosan elvégzett, felesleges vizsgálatokat, tehát költségmegtakarításra nyílik lehetőség.

A termékpálya koordinációt ellátó nemzeti minőségügyi rendszerek és a termék nyomonkövethetőség gyakorlati alkalmazása több Európai Unió tagállam példáján, így az Egyesült Királyság mellett Írország és Hollandia eljárásain keresztül kerültek ismertetésre. Az elemzések alapján példaértékűnek ítéltető a Skóciában megvalósuló szabályozási és intézményrendszer, amely egyidejűleg biztosította a rendszerben résztvevők viszonylag szabad, mellérendelt státuszát, illetve a zárt, kifelé biztosítékokat nyújtó szoros terméklánc-alapú egymásra épültséget.

A termelési hagyományok felértékelődésének, a regionális jellemzők hangsúlyozása kapcsán többek közt az ismertetett védjegyek alkalmazhatóságának feltételeként annak vizsgálata folyt, hogy milyen hagyományai vannak a magyarországi, és szűkebben vizsgált Nyugat-Dunántúli régió marhahústermelésének, illetve a múlt és a jelen helyzetből kiindulva azok milyen fejlesztések alapját képezhetik. Megállapítható, hogy az ágazat korábbi nemzetgazdasági szerepe jóval

meghaladta a mostani szintet és hogy a napjainkban felmerülő problémák sokszor nem új keletűek.

Megállapítható az is, hogy e termékkör nehéz helyzete ellenére bizonyos feltételek megteremtése esetén jövőbeni pozíciója perspektivikusnak ítéhető. El kell ismerni, hogy jelentősebb keresletbővülésre főként a világ keleti és dél-kelet-ázsiai régiójában lehet majd számítani, azonban meglévő hagyományos – főleg európai – piacainkra koncentrálnak várhatóan itt is további piaci szegmensek nyílhatnak meg a hazai termelés számára. Ennek érdekében mindenképpen ajánlható, hogy minél előbb el kell végezni a termékdifferenciálást és a piaci pozicionálást. Meg kell vizsgálnunk a jelenlegi és várható célpiacainkat, majd ennek során megadható, hogy hol milyen formában (élő állat, vagy éppen tovább feldolgozott élelmiszeripari termék) nyílik lehetőség termékeink forgalmazására. Azzal együtt, hogy a minőségi termékek piaci elhelyezése elméletileg nem okozhat problémát, bármilyen fejlesztés felelősséggel csak a leírt körülmények részletes vizsgálata után javasolható. A dolgozatban részletesen bemutatott eszközök alkalmazásakor ki kell hangsúlyozni, hogy bizonyos elemek igénybevétele opcionális, tehát alkalmazásukról az adott célpiac függvényében kell dönten. A szóba jöhető elemek, – a kötelezően alkalmazandó egyednyilvántartás és címkézés mellett – további önkéntesen címkézendő információ feltüntetése, minőségbiztosítási rendszer, védjegyek alkalmazása, illetve az ökológiai feltételeknek való megfelelés javíthatja piaci pozícionkat.

Az Európai Uniónak a harmadik országokkal folytatott kereskedelmére irányuló vizsgálatokat a hazai termelés szempontjából oly fontos Európai Uniósi piaci lehetőségek számbavétele indokolta. Az egyes külpiacok szerint a fokozatok között természetesen lehetőség van módosításra, tehát

valamely jellemző alkalmazására, illetve elhagyására. Amennyiben azonban a világ egyik legigényesebb piacán, az EU egységes piacán szeretnénk elhelyezni élőállatainkat, de még inkább feldolgozott termékeinket, akkor az előzőekben ismertetett követelmények fokozottabb figyelembe vételére kell törekednünk.

További fő piaci partnereink a CEFTA tagországok, illetve egyéb délszláv országok, amelyek várhatóan a jövőben is meghatározó jelentőséggel bírnak marhahús-exportunkban – így például Horvátország, Szlovénia. Hamarosan ők is EU tagországok lesznek, fejlett, szintén nyugati szokásjogú államok, hazánkhoz hasonlóan Európai Unió, illetve azzal egyre inkább harmonizáló élelmiszerszabályozási gyakorlattal, értékesítési struktúrával. Ugyanazok a főként nyugat-európai tulajdonú multi-nacionális áruházláncok, hipermarketek forgalmazzák termékeiket, mint az EU-ban. Piaci pozícióink megőrzését az Európai Unióhoz hasonló felkészültség, és megfelelő minőségi paraméterek garantálása biztosíthatja.

A hazai termelés szempontjából a korábban is jellemzően külpiaconorientált marhahústermelésünk vizsgálatánál sem szabad lemondani a hazai fogyasztás növeléséről, a hazai piac felvevőképességének fokozásáról. Figyelemreméltó, hogy a hazai döntően árközpontú fogyasztói magatartás ismerete tükrében a gazdasági folyamatok pozitív elmozdulása mellett sem következett be az egy főre jutó fogyasztás emelkedése, amely nyomatékosan felhívja a figyelmet a hazai fogyasztói bizalom erősítésének szükségességére. Amennyiben a nyolcvanas évtized végén jellemző fogyasztási szintet sikerül elérni, már az is jelentősnek nevezhető szívóerőt jelentene keresleti oldalon. A fogyasztói ismeretek napjainkban megfigyelhető bővülése, az élelmiszerekkel szembeni fokozottabb igények megjelenésével párosul,

tehát a minőségi kategóriák kérdése nemsokára hazánkban is egyre inkább teret nyerhet. Ezért közép-, és hosszú távon, a fentebb taglalt minőségi jellemzők térnyerésével kell számolnunk.

Mint ahogy az eddigiekből látszik, az emberi fogyasztásra kerülő termékek esetében folyamatos szigorító intézkedéseknek lehetünk tanúi. A feldolgozóüzemek részéről már most megkövetelik az egyedazonosítást, illetve rájuk is vonatkozik, hogy valamely minőségügyi, vagy veszélyelemző rendszerrel kell rendelkezniük. Mire az Unió tagjai leszünk nem kizárt, hogy ezen rendszereket, illetve ezek továbbfejlesztett változatait kéri számon a csatlakozó országok termelőitől. Ez a körülmény hátrányosan érintheti termelési potenciálunkat, akkor is, ha az állomány létszámában addigra javulás következne be. Az alapvető kérdés, hogy milyen üzemi formában és állományméret mellett lehet jövedelmező termelést folytatni. Az állományfejlesztés és fajtakérdés mellett élesen jelentkeznek a méretökönómiai megfontolások.

Az eredetazonosítás és nyilvántartás vonatkozásában a hazai szabályozás kielégítőnek nevezhető. A Szarvasmarha Információs Rendszeren belül a magyarországi egyedi nyilvántartás közel teljeskörű egyedi regisztrációt tesz lehetővé. A hazai rendszer az eredetűzés, illetve címkézés technikai feltételeinek, az állatok gazdaságtól a feldolgozóüzemig terjedő központi nyomonkövetését biztosítani tudja. A feldolgozóüzemek belső információs rendszere azonban e vonatkozásban már több hiányossággal bír. Így több helyütt nincs kiépítve a belső informatikai és technológiai rendszer. Az egyes húsrészek nyomonkövethetősége a darabolást, csontozást követően csak részben valósul meg. Ebből kifolyólag mindenképpen javasolható a feldolgozóüzemek belső információs rendszerének fejlesztése. A fejlesztés ágazati szinten is megvalósítható,

integrált irányítási rendszerek bevezetésével. Ezzel biztosítható a címkézésnek, a termékpálya további szintjeinek, így az értékesítési csatornáknak a későbbi fogyasztói igényeknek való megfeleltetése, illetve egy ugyancsak ágazati szinten kivitelezett minőségbiztosítási rendszer részletes és megbízható dokumentációja.

További lehetőségként merül fel ugyanezen célok elérése érdekében az egyes húsrészek külön csomagolása.

A feldolgozóüzemek esetében további problémákat vet fel a növekvő minőségi költségek, a kihasználatlan kapacitások finanszírozása. Ezen a téren jól látható az egyes üzemek lemaradása. Figyelemreméltó, hogy a szoros időintervallum ellenére a legszükségesebb fejlesztések (pl.: a címkézésnek való megfelelés) sem szerepelnek a rövidtávú (Uniós csatlakozásunkig tartó időszak) terveiben.

Nagyon kevés üzem hajtott végre területi, illetve termékszintű specializációt, amely hosszútávon szintén a piaci jelenlét korlátja lehet.

A régió mezőgazdasági üzemeinél szinte teljes mértékben hiányoznak minőségügyi és veszélyelemző rendszerek megléte, sokhelyütt az ezek bevezetéséhez szükséges anyagi és készségszintű felkészültség. A feldolgozóüzemek higiéniai színvonala ugyanakkor megfelelőnek mondható. Fogyasztó-centrikus minőségügyi rendszerek – főként a termelést és a kapcsolódó ágazatokat integráló TQM kiépítése – még a kisebb feldolgozóüzemek esetében is problémákat jelenthet, a mainál jelentősebb állami hozzájárulást igényel.

Az Európai Unióban működő rendszerek legfőbb jellemzőihez igazodó és a saját vizsgálatok eredményei alapján kidolgozott séma gyakorlati alkalmazásához a marhahús termékpálya teljes integrálására, a terméklánc-szemlélet elfogadására, illetve nemzeti szinten kidolgozott

rendszerre lesz szükség, amely egyben a koordinációs kapcsolatok alapját képezheti.

A minőségbiztosított folyamatból, illetve az ökológiai termelésből kikerülő termékek piaci pozíciójának javításában továbbiakban szintén jelentősebb szereppel bírhat az Unióban hatályban lévő 2081-2082/92-es rendeletek hazai honosításai által a magyar termékekre is kiterjeszhető földrajzi árujelzők, illetve a hagyományosan különleges tulajdonságok hazai jogszabályok szerinti védelme. Ismét hangsúlyozni kell, hogy elfogadható pénzügyi előny csak megfelelő kínálat mellett jelentkezik és hatékony marketingprogramok is csak erre építhetők.

A Nyugat-Dunántúli Régió marhahús termelési potenciáljának megállapításához, illetve az egyes területi fejlesztési elképzelések figyelembevételénél indokolt a differenciáló tényezők számbavétele. Ennek megállapításához a Nyugat-Dunántúli Régió SWOT analízisére volt szükség. A regionális program kidolgozásánál szembeötlő volt, hogy a közös jellemzők mellett a régiót alkotó megyék adottságai közt markáns eltérések vannak. Ez szempontunkból a húsmarhatenyésztés és marhahústermelés során az agroökológiai potenciál minél jobb kihasználására és a területi differenciálás végrehajtására ösztönözhet. Míg a húshasznú állományok tartására, az anyatehéntartásra és tenyészüsző nevelésre főként a zalai és egyes nyugat-magyarországi területek alkalmasak, addig a hízómarha állományok elhelyezése a gabonatermő területek, illetve feldolgozó üzemek közelében javasolható. Minőségi termelés szempontjából az egyes területi fejlesztési elképzelések vizsgálatakor tehát az alkalmazkodó és fenntartható mezőgazdaság tényezőinek figyelembevételére a leglényegesebb. Meg kell találni az összhangot a leginkább ható differenciáló tényezők, helyi adottságok, mint például:

- a térség természeti, gazdasági adottságai;
 - az intenzív és a csak extenzív módon hasznosítható gyepterületek mérete, a szántóföldi takarmánytermelés és a gyepgazdálkodás színvonala;
 - a munkaerőhelyzet és szakképzettség;
 - a rendelkezésre álló infrastruktúra, a szarvasmarha tartási épületek, berendezések, telepek műszaki állapota, tartástechnológiája;
 - a rendelkezésre álló saját fejlesztési források, a gazdaság hitelbíró képessége;
 - a tej- és vágómarha fogyasztási-feldolgozási centrumok felvevőképessége és területi elhelyezkedése;
 - a meglévő állatállomány létszáma, genotípusa, termelési színvonala, állategészségügyi helyzete;
 - a mezőgazdasági- és feldolgozó üzemek területi – termelési koncentrációja;
 - a hasznosítható ipari és mezőgazdasági eredetű melléktermékek beszerzési lehetősége;
 - egyéb koordinációs kapcsolatok,
- illetve a húsmarhatartás tenyésztési, tartási, technológiai és ökonómiai jellemzői között.

A piac csak akkor honorálja a jó minőséget magas árral, ha a termék komplex megjelenésében és értékesítésében integráltan jelentkezik a magas minőség. Egy olyan termék vonatkozásában, amely kevés költséget visel el, ahol a termék jövedelmezőségét döntően a termelés hatékonysága, az extenzív körülmények, a költségtakarékos gazdálkodás dönti el egy magasabb áron történő értékesítés lehetősége óriási jelentőséggel bír. Ugyanakkor a magasabb ár lényegében ellentmondani

látszik annak az elképzelésnek, amelynek célja az árak csökkentésén keresztül megvalósuló nagyobb versenyképesség.

A fogyasztók szempontjából az általuk vásárolt élelmiszereknek - így a marhahústermékeknek is - az elérhető ár mellett biztonságosnak, egészségesnek, magas minőségűnek kell lenni. A kutatások során kidolgozott és részletesen bemutatott termékpálya modell segítséget adhat a kívánalmak teljesítéséhez.

4. ÚJ, ILLETVE ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. A fogyasztócentrikus minőségi marhahús termékek jellemzőinek szintetizáló feldolgozása, a minőség fogalmának ezirányú kiterjesztése.
2. Az Unióban a marhahús eredetbiztosításának kötelező érvényű bevezetése a piaci jelenlét korlátját jelentheti Magyarország várható Európai Unió tagsága során.
3. Az Európai Unióban előírt rendszerekhez igazodó, a nemzetközi sajátosságokat tartalmazó, integrált termékpálya modell kialakítása, amely egyben a koordinációs kapcsolatok alapját képezheti.
4. Integrált vállalatirányítási rendszerek adaptált alkalmazása segítheti az ágazati termékpálya modell modern kor kihívásainak eleget tevő informatikai háttérének biztosítását.
5. Az ágazat fenntartható fejlődése érdekében meg kell találni a minőség, az ár és a versenyképesség összhangját úgy, hogy a fogyasztók garantáltan egészséges, magas minőségű termékhez jussanak.
6. A marhahús termékek hatékony marketingprogramjához a minőségbiztosított folyamatból kikerülő valamennyi termék esetében (az ún. ökológiai termékek esetében különösen) a földrajzi árujelzők

általános használatára, illetve a különleges tulajdonságok jogszabályi védelmére lesz szükség.

7. A regionális-szintű húsmarha-program kidolgozásakor differenciált megközelítés szükséges az egyes térségek (kistérségek) adottságai, mindenképp előtte az ökológiai potenciál tekintetében tapasztalható különbségek figyelembe vételével. Elsődleges szempont az alkalmazkodó és a fenntartható mezőgazdaság ismérveinek (tényezőinek) a figyelembe vétele, illetve a rugalmas alkalmazkodáshoz szükséges feltételek maximális biztosítása.

5. JAVASLATOK AZ EREDMÉNYEK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI FELHASZNÁLÁSÁRA

1. Az eredmények felhasználhatók az oktatásban és a felnőttképzésben.
2. A szabályozó rendszeri-jogszabályi feldolgozások adaptálhatósága által segítheti a döntéshozók (legfőképpen a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium szakembereinek) irányító tevékenységét.
3. A nemzeti szinten alkalmazott minőségügyi rendszerek az állategészségügyi szervezetek (pl.: állatvédelmi állomások, élelmiszerbiztonsági hatóság) az ágazatspecifikus szakmai szervezetek (Pl.: VHT, tenyésztőszervezetek) összehangolt munkájának szükségességére irányítja a figyelmet.
4. A termékpálya valamennyi szintjén a terméklánc-szemléletnek, a folyamatos ismeretbővítésnek és a tevékenységek dokumentálásának folyamatos érvényesítését segítheti elő.
5. Teljeskörű ágazati informatikai háttér megvalósulása nélkül is az egyes üzemek megfelelő információs háttérrel biztosító informatikai infrastruktúra kiépítésére hívja fel a figyelmet.

6. Az egyes nemesebb marhahúsrészek külön csomagolása önmagában is magasabb jövedelmet eredményezhet és egyben segítheti a nyomonkövetést, valamint újabb értékesítési csatornák megnyílását.
7. A hazai marhahús fogyasztás promócionálása, illetve a termelési hagyományaink külföldi elterjesztése, kollektív marketing-programok segíthetik a marhahús-ágazat válságból való kilábalását. Ebben jelentős szerepet tölthetnek be a védjegyek, valamint a márkázott termékek.
8. A regionális jellemzők, a földrajzi eredetvédelemben részesíthető, vagy hagyományosan különleges tulajdonságú termékek által megőrizhetők. Az ilyen védelemben részesített termékek piaci részesedése növelhető. Ezen védjegyek további előnye az eddig alkalmazottakkal szemben a nemzetközi szintű jogszabályi védelem. Ezen szempontok szerinti termékfejlesztés és termék-előállítás a régió egyes feldolgozóüzemei részére ajánlható.
9. A fenntarthatóság, termékbiztonság szempontjainak érvényesítése pozitív hazai és nemzetközi szabályozórendszeri megítélésnek örvend. Így e szempontokat figyelembe vevő termék-előállítás a támogatási háttér várható növelése, az elérhető árprémiumok, illetve egyéb előnyök birtokában a mezőgazdasági üzemek és a feldolgozóüzemek vonatkozásában – megfelelő számítások elvégzését követően – ajánlható.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN ÍRT TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

Magyar nyelvű tudományos dolgozatok

- *Goda Mátyás*: A magyar agrárvertikum helyzete az Európai Unióhoz való csatlakozás tükrében Tudományos Diákköri Dolgozat. Mosonmagyaróvár, 1995.
- *Goda Mátyás*: A marhahús előállításának szabályozása az Európai Unióban. Tanulmány. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. 1996.
- *Goda Mátyás*: Szarvasmarha-ágazat ökonómiai elemzése egy mezőgazdasági szövetkezet példáján. Szakdolgozat. Budapest, 1997.

Magyar nyelven lektorált szakfolyóiratban megjelent tudományos közlemények

- *Tenk Antal, Sántha Tamás, Goda Mátyás*: A marhahús-forgalmazás piac-szabályozása az Európai Unióban. *Gazdálkodás*, XLI. évf. (1997.) 3. sz. 60-64.p.
- *Goda Mátyás*: Marhahústermelés a hazai szabályozás tükrében. *Vállalati Környezet és Alkalmazkodás az Élelmiszer-Termelésben.* – Tudományos Közlemények I. kötet. Gödöllő, 1998. 59-64.p.

- *Goda Mátyás, Nagy Zoltán, Hollósi Erika*: Benyomások Olaszország Élelmiszergazdaságáról. *Gazdálkodás*, XLIII. évf. (1999.) 3. sz. 78-82.p.
- *Nagy Zoltán, Goda Mátyás, Hollósi Erika*: A szarvasmarha-ágazat jellemzői Olaszországban. *Gazdálkodás*, XLIII. évf. (1999.) 4. sz. 19-29.p.
- *Goda Mátyás, Tenk Antal, Pogonyi Tibor*: A marhahúscímkézés rendszere az EU-ban. *Gazdálkodás*, XLIV. évf. (2000.) 3. sz. 47-56.p.
- *Goda Mátyás, Tenk Antal*: Minőségügyi rendszerek és a gazdasági koordináció I. *Gazdálkodás*, XLIV. évf. (2000.) 6. sz. 19-24.p.
- *Goda Mátyás, Tenk Antal*: Minőségügyi rendszerek és a gazdasági koordináció II. *Gazdálkodás*, XLV. évf. (2001.) 1. sz. 18-24.p.

Magyar nyelven proceedings-ben megjelent közlemény

- *Goda Mátyás, Tenk Antal, Sántha Tamás*: A szarvasmarha-ágazat néhány ökonómiai jellemzője az Európai Unióhoz való csatlakozásunk tükrében. V. Agrárökonómiai Tudományos Napok – Gyöngyös, 1996. március 26. – 27. 229-232.p.

- *Tenk Antal, Sántha Tamás, Goda Máttyás: A közösségi marketing szerepe a mezőgazdasági áruértékesítésben. V. Agrárökonómiai Tudományos Napok – Gyöngyös, 1996. március 26.–27. 800-804.p.*
- *Goda Máttyás, Sántha Tamás.: Marhahúsexportunk perspektívái az Európai Unióban XXVI. Óvári Tudományos Napok Mosonmagyaróvár, 1996. szeptember 25. 638.-644. p.*
- *Goda Máttyás: A marhahús piacszerzése az Európai Unióban. III. Ifjúsági Tudományos Fórum – Keszthely, 1997. március 19. 335.-340.p.*
- *Goda Máttyás: Marhahús-2000 IV. Ifjúsági Tudományos Fórum – Keszthely, 1998. március 19.*
- *Goda Máttyás: Marhahústermelés olaszországi tapasztalatai (poszter) XXVII. Óvári Tudományos Napok – Mosonmagyaróvár, 1998. szeptember 29-30.*
- *Goda Máttyás, Tell Imre: Versenypozícionkat meghatározó tényezők alakulása a húspiacokon. XXIX. Óvári Tudományos Napok – Mosonmagyaróvár, 2002. október 3-4.*

Könyvrészlet

- *Szűcs István, Daubner Katalin, Galó Miklós, Goda Máttyás, Laczkó András, Fehér Alajos, Kovács Ferenc, Magda Róbert, Spítálszky Márta, Tenk Antal: A halmozottan hátrányos térségek gazdasági-*

társadalmi lemaradása. A mezőgazdaság szerepe a halmozottan hátrányos helyzetű térségekben. „Magyarország az ezredfordulón” Stratégiai kutatások. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1999. 57-83.p.

Idegen nyelvű publikációk

- *M. Goda - A. L. Kovács - Z. Nagy:* Milk Production and Procurement by Sectors in the Region North-West Transdanubia "Agricultural Challenges And Eu Enlargement" Pannon Agricultural University, Faculty of Agricultural Sciences, Mosonmagyaróvár; Hungary 11-17 August 1997. Könyvrészlet: p.:140-145.
- *M. Goda - Z. Nagy:* Some Economical Features on the Cattle Sector Demonstrated with examples. International Conference Of Phd Students University of Miskolc; Hungary 11-17 August 1997. p.:99-107.
- *M. Goda:* Italian Experiences Regarding to Beef Production. Acta Agronomica Óváriensis, Mosonmagyaróvár, 1999. Volume 41. N.1 p.:113-120.